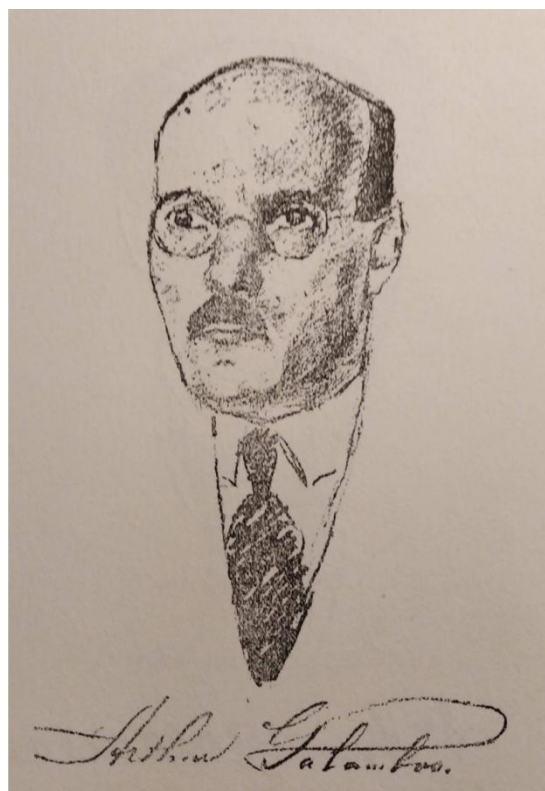

Fejős Zoltán

„A női divat kreálója”, Mme Elize

A grafikus, festő, Gellért Imre 1923-ban kiadott *Amerikai magyar karrieres albuma* című portrégyűjteménye különleges forrása a világháborút követő évek amerikai magyar világának. Az Iparművészeti Főiskolán végzett, 1921-ben Amerikába érkezett művész 250 sikeres magyar arcképével pillanatképet adott Magyar Amerika sokféle karakteréről, régi, akár már évtizedek óta az Újvilágban tevékenykedő személyiségekről épp úgy, mint a háború utáni újakról. Az album feltűnő vonása, hogy nem kizárólag férfiakat mutat be, kik az üzleti életben, a közélet színpadán váltak ismertté, vagy a sajtóban hallatták szavukat, hanem nőket is. Nem is csupán a hagyományosan rájuk osztott szerep, a jótékonykodás köréből merítette női „karrierjeit”, így lapjain olyanok is szerepelnek, akiről alig szólnak egyéb források. Esetenként épp az ő összeállítása nyomán folytatott kutatás segíti elő, hogy új ismeretekre tegyünk szert. Ezt példázza Galambos Elize teljességgel ismeretlen, ám különleges karrierje, amely nem pusztán „amerikai magyar érdekesség”, kuriózum, hanem egy társadalomtörténeti jelentőségű példa.

1–2. kép: Galambos Elize és Galambos Arthur portréja.

Amerikai magyar karrieres albuma Gellért Imre rajzaival. Cleveland, Szabadság, 1923

Gellért Imre tömör jellemzést adott a portrékhoz, melyek épp csak felvillantják az arckép mögötti karriert. Jegyzetei nemcsak szüksézsavúak, gyakran pontatlanok, olykor tévesek, ennek ellenére fontos kiindulópontokat adnak a tovább érdeklődőnek, így a kései kutatóknak is. Galambos Elize-t (nevét magyarosan írva) így mutatta be:

„Galambos Eliz, az „*Eliz Dress Mfg. Co.*” tulajdonosa és designere. A női divat kreálója. Egyike a legjobb és legismertebb designereknek Amerikában. Szegény sorból tudással, akarattal küzdötte fel magát erre a nagy polcra. A jótékonyági akciók kezdeményezője.” (1. kép)

Férjéről pedig ezt jegyezte föl:

„Galambos Arthur, az „*Eliz Dress Mfg. Co.*” társtulajdonosa. A régi amerikasok közé tartozik. Pályafutását mint önálló kávéház tulajdonos kezdte. Jelenleg feleségével vezeti a hatalmassá fejlődött női divat salonját. A magyar társadalom tekintélyes egyénisége.”¹ (2. kép)

A házaspár 1912 decemberében kelt egybe New Yorkban. Családi nevén Keller Elsie (Erzsébet) 32 évesen kötött házasságot.² Hét évvel idősebb férjének ez a második házassága volt, az elsőt még szülővárosában, Székesfehérváron kötötte egy helyi gabonaügynök lányával. A házassági okmány szerint apja, Gans Adolf szintén gabonaügynök volt, őt már magyarosított néven festőgyári könyvelőként vették nyilvántartásba. Galambos Arthur 32 évesen, 1907-ben vándorolt az Egyesült Államokba. Talán csak szerencsét akart próbálni a tengerentúlon, de lehet, hogy házassága már ekkor megromlott, és emiatt vette kezébe a vándorbotot. Az nem valószínű – bár nem is kizárt –, hogy azonos lett volna azzal a Galambos Arthurral, aki Keszthelyen rövidáru-kereskedésével 1898-ban csődbe jutott.³ Nincs arra vonatkozóan érdemi adat, hogy Galambos új hazájában az első években mivel foglalkozott, ám valami alaposan „félrement”, mert az 1910-es népszámláláskor a Sing Sing lakójaként írták össze, s foglalkozását nyomdai szedőként tüntették föl. A híres-hírhedt intézménybe nagy értékű lopás (*grand larceny*) miatt került minimum két és fél évre szóló ítélettel, amelynek letöltése után valamikor 1911-1912 folyamán szabadult.⁴

Az amerikai magyar sajtóban Galambos neve 1914-ben bukkan fel először: Cafe Imperial néven „európai rendszer szerint berendezett” kávéházat és éttermet nyitott az alsóváros magyar részében, a Second Avenue 115 alatt, a 6. és 7. utca közötti részen. Első hirdetéseiben még szerepel egy Spitzer nevű tulajdonostárs, fél év múlva egyedül jegyzi a kávéházat, amely a hirdetések szerint magyar konyha mellett minden este Auer Maxi jóvoltából magyar zenét szolgáltatott.⁵ A Cafe Imperial az 1915-ös New York-i név- és címjegyzékben is benne van, amely a férfit vendéglősként, Galambos Elize-t tulajdonosként tünteti fel. Egy év kihagyással nevük újra feltűnik a regiszter 1917. évi kiadásában, ám ekkor már nem a kávéházzal és étteremmel, hanem az East 20. utca 7-es számú épületben lévő Double G. Dress, Inc. névvel jegyzett cég révén, amelynek elnöke-pénztárnoka

¹ *Amerikai magyar karrierrek albuma Gellért Imre rajzaival.* Cleveland, Szabadság, 1923. o. n. Gellért Imre (1889–1965) életrajza, amerikai magyar, illetve amerikai munkássága még megírásra vár. Vö. Somogyi-könyvtár, Vasváry-gyűjtemény G1/d:14; Vásárhelyi Gyula: Egy magyar festő amerikai karrierje. *Ujság*, 1927. május 15., 38–39. old.

² New York, New York City Marriage Records, 1829–1940, database, *FamilySearch*, Arthur Galambos and Elsie Keller, 24 Dec 1912. – A menyasszony Keller Salamon és Altman Regina gyermeke.

³ Csődnaptár. *Központi Értesítő*, 1898. október 2. (80. sz.) 1394. old. Három év múlva a nagykanizsai kir. törvényszék „csalárd bukás” gyanúja miatt állítólag vád alá helyezte, sőt letartóztatta, lásd Letartóztatott kereskedő. *Balatonvidék*, 1901. május 5., 6. old. Az eset a Nagykanizsán kiadott politikai lap, a *Zala* törvényszéki hírei között azonban nem szerepel.

⁴ Eljegyzésük: *Pesti Napló*, 1900. január 9., 7. old. Házasságkötés: Hungary, Civil Registrations, 1895–1980, database with images, *FamilySearch*, Entry for Galambos Artur and Gans Adolf, 17 May 1900. US Census 1910, Ossining, Sing Sing, Mount Pleasant, Westchester County, New York, ED 103, sheet 7B, line 87. A bíróság 1909. november 16-án ítélte el, kegyelmi kérvényét 1918. december 17-én hagyták jóvá: New York, U.S., Sing Sing Prison Admission Registers, 1865–1939 [database on-line], *Ancestry*; New York, U.S., Executive Orders for Commutations, Pardons, Restorations, Clemency and Respites, 1845–1931 [database on-line], *Ancestry*.

⁵ *Amerikai Magyar Népszava*, 1914. március 16-tól; *Szabadság*, 1914. március 17. old.; *Előre*, 1914. március 17-től folyamatosan. A nyári szünet után, átalakítva újból megnyitja: *Előre*, 1914. szeptember 9-től, üzletvezető Somlyó Antal. A hónap végétől más zenészek közreműködését hirdetik.

Galambos Arthur, általános titkára pedig a felesége volt. Ez megismétlődik a következő évben, majd 1919-ben rajtuk kívül egy harmadik igazgató, Alex Brown nevét is feltüntetik a jegyzékben. Közben, 1917-ben Galambos beadta az állampolgárság iránti kérelmét. Foglalkozását gyárosként jelölte meg, amit a katonakötelesek nyilvántartásában pontosabban is megjelölt, ez alkalommal ruhagyárosnak mondta magát. Polgárlevelét 1920-ban kapta meg, s a következő évben kiváltotta amerikai útlevelét, üzleti ügyekben Európába utazott.⁶ A gyár jól fejlődött, 1918 márciusában 4000 dolláros alaptőkéjét 15 ezerre emelték, majd 1920 februárjában ezt megduplázták.⁷

Míg férje a magyar étteremmel kísérletezett, Galambos Elize már benne volt a ruha- és divatiparban. A kezdetekről azonban semmilyen információ nincs, mint ahogy az sem ismeretes, hogy honnét és hogyan „küzdötte fel magát”, amire a Gellért-féle album utal. Időben az első vele kapcsolatos adatot 1913-ból sikerült kideríteni, amikor is október 28-án New Yorkba érkezett a Kronprinzeszin Cecilie fedélzetén. A hajóra a francia kikötőben, Cherbourg-ban szállt föl. Foglalkozása: designer – olvasható az érkező utasok jegyzékében –, aki már évek óta Amerikában él. Erre, illetve férjére és a bronxi lakcímükre hivatkozhatott, így simán megkapta a „nem bevándorló idegen” státuszt igazoló pecsétet. A bevándorlási tisztviselő láthatóan nem kételkedett az első osztályú utasok között érkező tervező férjének állampolgárságát illetően. Bő fél év múlva Elize hasonló módon, 1914. június 3-án érkezett vissza Franciaországból New Yorkba. Az utaslistán a foglalkozási rovat ezúttal olvashatatlan – talán „lady...” –, ellenben a korábbi amerikai tartózkodás idejét évre pontosan bejegyezték: 1908/1914. Státuszát ugyanúgy regisztrálták, mint az előző alkalommal. A két beutazáskor felvett adatok a születési helyet illetően nem vágnak egybe. Míg előbb Nagyvárad, 1914-ben Budapest szerepel a megfelelő rovatban.⁸ Az utóbbi azonban téves, Galambosné évek múlva, 1920-ban kiváltott első útlevelének kérvényezésekor pontosan megadta születési adatait, melyek szerint Nagyváradon született 1880. április 18-án. Ez alkalommal is 1908-at tüntette fel Amerikába való megérkezése dátumaként. A beutazását azonban nem lehetett pontosítani a hozzáférhető utaslisták adatbázisaiban.⁹

A két európai utazás üzleti út kellett hogy legyen, mégpedig a divat fővárosába, Párizsba. A privilegizált, első osztályú hajójegy arra utal, hogy a tervezőnőt valamilyen jobban menő vállalat bízta meg, hogy a párizsi divatszalonokban tapasztalatokat szerezzen. A korabeli amerikai magyar „ki kicsodák” a Gellért-féle albumon kívül nem ismertetik a Galambos házaspár életrajzát s működését. A sajtóban is mindössze egy alkalommal jelent meg egy velük készített riport, amelyből valamelyest kiderül, hogy Elize-nek hogyan indult a karrierje.¹⁰ Férje elmondta az újságírónak, hogy a „Mani Salamon & Co.” nevű cégnél volt először designer. A cégnév elírás, csakis a Mannie

⁶ U. S., City Directories, 1822–1995 [database on-line], *Ancestry*, New York City, 1915: 743.; 1917: 659.; 1918: 634.; 1919: 311. New York, County Naturalization Records, 1791–1980, *FamilySearch*, Entry for Arthur Galambos and Elizabeth, 1917. [február 6.]; United States World War I Draft Registration Cards, 1917–1918, database with images, *FamilySearch*, Arthur Galambos, 1917–1918. Lakcímük mindkét forrás szerint 65 Fort Washington Avenue. United States Passport Applications, 1795–1925, *FamilySearch*, Arthur Galambos, 1921. – kérelmében az utazási célként megjelölt országok között Magyarország nem szerepelt.

⁷ *New York Times*, March 19, 1918, p. 15.; *New York Times*, Febr 25, 1920, p. 24.

⁸ New York Passenger Arrival Lists (Ellis Island), 1892–1924, *FamilySearch*, Entry for Elize Galambos and Mr Galambos, 1913.; Entry for Eliza Galambos, 1914.

⁹ United States Passport Applications, 1795–1925, *FamilySearch*, Entry for Elizabeth Galambos and Arthur Galambos, 1920.

¹⁰ Fodor Nándor: Látogatás egy magyar divatkirálynénál. *Amerikai Magyar Népszava*, 1922. december 17., 3. old. A lapszámból nincs eredeti példány, mikrofilmmásolata rosszul olvasható, például a fizetség részét képező százalék (lásd alább) kivehetetlen, és a cikk három illusztrációja reprodukálásra alkalmatlan.

Elize Costumes - - -

Where there's originality, there's style; where there is style there are sales. You'll find it so with Elize Costumes.

Immediately Available.

Elize Costume Co., Inc.

38-42 East 29th St. New York

Elize Galambos Arthur Galambos

3. kép: Hirdetés. *National Federation of Business and Professional Women's Clubs*.
New York, The Federation, 1920. p. 36.

útlevélét kérvényezte, a Gladstein, Stark & Friedberg nevű 5. Avenue-i ruházati cég (áruház) nyilatkozatát is csatolta. Ebben tanúsították, hogy hét éve ismerik a kérelmezőt mint nőruha-tervezőt (*designer*), aki kb. egy éve férjével saját céget alapított.

A jó szemű, jó tollú újságíró, a New York-i napilap segédszerkesztője, az 1921 februárjában Amerikába települt Fodor Nándor értékes információkat vetett papírra, s nem rajta múltott, hogy egy riportban nem lehetett minden részletre kitérni, illetve hogy a riportalany mennyire avatta be a részletekbe. A tervezőnőről megjegyezte: „alighogy kezébe tudta venni a tűt, amikor tizenöt évvel ezelőtt mint leány Amerikába kijött, soha nem rajzolt, művészettel nem foglalkozott és arról, hogy van egy ruhatervezési iparág, egyáltalán nem volt sejtelve sem”. A mondat romantikus túlzása, miszerint alighogy kezébe vette a tűt, kijött Amerikába, nem állja meg a helyét, hiszen 1908-ban a 28. évét töltötte. Arra azonban nem tért ki, hogy ezt követően 1913-ig mit csinált, hogyan került a „ruhatervezési iparágba”, és ez más forrásból sem volt megállapítható.

Solomon-féle ruhagyárról lehet szó, amely bő teret, kedvező lehetőségeket biztosított Elize karrierjének kibontakozásához. Szinte biztos azonban, hogy a két említett párizsi utat még nem ennek a megbízásából tette, mert a cég megalapítása 1915-re tehető.¹¹ Felvirágztatásában viszont kellőképpen kivette a részét, hiszen itt az újságcikk szerint ötven dollár heti fizetéssel és egy bizonyos százalék részesedéssel kezdte. „A hatodik évben már évi 25.000 dollár fizetése volt. Egy év múlva megvált állásától és férjével együtt megalakította a Mme. Elize Costume Companyt.” Ide tartozó fontos adat, hogy amikor Galambosné 1920-ban az első

2

The American Cloak and Suit Review

4. kép: Hirdetés. *American Cloak and Suit Review*,
19. 1920. (júniustól havonta)

¹¹ Mannie Solomon (1887–?) 29 éves korában lett a cég vezetője és egyedüli tulajdonosa, lásd *Distinguished Jews of America*, vol. 1. New York, Distinguished Jews of America Co., 1917. p. 441.; *Fairchild's Women's Wear Directory*, 5. 1915. no. 2. p. 201. – 31 East 31st St. New York. A Mannie Solomon-féle vállalat a ruházati ipar kategóriája alatt a New York-i városi névjegyzékben is ekkor bukkan fel először. Feltüntet ugyanitt egy „Mme Elise” nevű ruhakészítőt is, miközben *Elize Galambos* neve csak a Cafe Imperialnál szerepel., lásd U. S., *City Directories, 1822–1995* [database online], *Ancestry*, New York City, 1915. p. 2368 (Mannie Solomon), p. 2366 (Elise Mme 112 E29th), p. 743 (Cafe Imperial).

MADAME ELIZE

*begs to announce her
first showing of*

*GOWNS for FALL
commencing
JUNE 12th*

*She has put particular
effort toward creating
gowns which, more than
ever before, will meet
the requirements of the
entire trade.*

*You are cordially
invited to view them.*

Elize Costume Co., Inc.
38-42 East 29th Street New York
Elize Galambos

5. kép: Hirdetés. *Women's Wear*,
June 7, 1922. p. 22.

hímzőlánnyal dolgozott”. A következő lépésként az addig külön dolgozó feleségével együtt új vállalatot alapítottak, miközben ezt a régit tartották még, amit az idézett második, 1920-as tőkeemelés is bizonyít.

A hivatalos bírósági közlemény szerint az Elize Costume Co.-t 1919 augusztusában 150 ezer dollár értékben jegyezte be Galambos Arthur, Charles M. Fergus és Hugo Levey. A társaság székhelye az alsóvárosban a 29. utcában (38 East 29th) volt.¹² „– Mikor megnyitottuk az önálló üzletet – mondta Galambos az újságírónak –, körlevelet küldtünk szét. Emlékszem, egy október 10-iki napon volt a bemutató. Olyan sikerünk volt, amelyet alig ért el kezdetnek gyáros valaha. Az ujjunkat nem kellett úgyszólván megmozdítani. A ruhák, amiket a feleségem tervezett megtettek mindent, egyre nőttünk, egyre terjeszkedtünk.” Az új ruhagyár indulását a szaksajtó kedvezően fogadta. A női ruhaipar szakmai közlönye így jelentette be az új ruhaház megnyitását: „Mme. Elize, aki az iparág egyik vezető ruhatervezőjeként méltán szerzett magának hírnevet, csak nemrégiben kezdett ruhák gyártásába saját neve alatt. Az új kollekció, amely főként délutáni és estélyi ruhákból áll, olyan magas színvonalú és eredeti kreációkat tartalmaz, amelyek a legigényesebb ízlésnek is megfelelnek.”¹³ Egy hónap múlva a lap egy ruháját fényképpel is bemutatta és ismertette „bájos bemutatótermét”, amelyről alább lesz még szó. (6. kép)

¹² *New-York Tribune*, 21 Aug 1919, p. 16.; U. S., City Directories, 1822–1995 [database on-line], *Ancestry*, New York City, 1922. p. 654., p. 754.

¹³ Elize Costume Co., a New Dress House. *American Cloak and Suit Review*, 18. 1919. (November) No. 5. p. 172.

Egy valamivel későbbi bírósági ügy alapján a kezdetről olyan részletek is kiderülnek, amelyek a Galambos által előadott történettel nem teljesen egyeznek. Feltűnő, hogy a per irataiban nem szerepel a bejegyzéskor a Galambos mellett feltüntetett két másik inkorporátor neve, és a vállalat értéke sem egyezik az ott megadottal. Ennek oka nem világos. A bírósági ügy 1923-ban a névhasználat miatt keletkezett, s ennek keretében a következőképpen rögzítették a vállalat létrejöttét és tulajdonosi változását.

A céget 1919-ben 100 000 dolláros tőkével alapították, amely 1000 részvényből állt. Galambos Elize és Arthur egyenként 250 részvényt, Anna S. Granowitz és Marie Lazarowitz pedig 249-249-et birtokoltak, míg férjeik egyet-egyét. A társaság átvette azt a bérleményt az East 29th street 38-ban, ahol Galambos és Galambosné egy ruházati üzletet működtetett. Az asszonyt, Mme Elize-t három évre szerződttették tervezőként, az első évben 7500 dollárért, a következő két évben pedig évi 10 000 dollárért. 1921 júliusában Galambos átruházta részvényeit a feleségére, aki a tulajdonában lévő 500 részvényt 88 257 dollárért eladta a Granowitz házaspárnak, akik később Lazarowitzék részvényeit is megvásárolták, így az üzlet egyedüli tulajdonosai lettek.¹⁴ Amikor tehát a magyar napilap szóban

forgó interjúja készült, 1922. december közepén, az Elize Costume Co. már nem volt a Galambos házaspár tulajdonában, Galambosné már „csak” tervezőként állt annak élén. Hamarosan vita támadt a cég tulajdonosa és a tervező között, miután állítása szerint a heti 400 dolláros fizetés mellett a vállalat profitjának fele is őt illeti az eredeti megállapodásuk értelmében. Állításuk szerint a vállalat egymillió dollár értékű éves forgalmat bonyolított és 900 ügyféllel rendelkezett. Galambosék nem elégedtek meg azzal, hogy a követelt összeg miatt támadt vita eldöntését a bíróságra bízták, hanem – miután az asszony megszüntette itteni munkáját – 1923 márciusában egy új vállalatot alapítottak Mme Elize, Co. néven, melynek egyik részvényese és elnöke a névadó, Galambos Elize lett. Az új társaság a közelben, a Madison Avenue 136. szám alatt, a 4. emeleten kezdte meg működését.¹⁵

Előállt tehát egy furcsa helyzet: két női ruhák és öltözetek gyártásával és értékesítésével foglalkozó, egymás közelében lévő társaság működött New York ruhaipari negyedében, s mindkettő nevében szerepelt az „Elize” keresztnév miután mindkettő alapításában meghatározó szerepet játszott a tervező, aki a ruha- és divatiparban mint „Mme (Madame) Elize” tett szert jól csengő hírnévre. A franciás név a mérvadóknak számító párizsi divatra is utalt, jóval azelőtt, hogy saját nevében megindította a ruhák gyártását.

6. kép: Mme Elize tervezte ruha.
American Cloak and Suit Review, 18.
1919. Dec, p. 154.

„Orchidea színű selyemből (krep szorzsott) készült ruha, gyönyörűen gyöngyözött, egyszínű, a szoknyát oldalt sok finom rakott fodorral díszítették.”

¹⁴ Elize Costume Co., Inc., Seeks Restrain Use of Name “Elize”. *Women’s Wear*, July 11, 1923. p. 20.

¹⁵ U. S., City Directories, 1822–1995 [database on-line], *Ancestry*, New York City, 1925. p. 920. – Galambos Arth costumes 245, 7th Ave., Galambos Elize Mrs president Mme Elize Inc., 136 Madison Ave., 4th floor.

A névhasználat precedens értékű bírósági ügyé fajult, miután az Elize Costume Co. 1923 júniusában kezdeményezte New York állam legfelsőbb bíróságánál, hogy a rivális cég ne használhassa az Elize nevet, mert ezzel félrevezeti az ügyfeleket, a vásárlókat. Volt rá eset – hozták föl példának –, hogy egy őket illető csekket az új cégnek küldtek el. Sérelmezték, hogy az alperes ugyanolyan reklámceruzákat használ, mint amilyenekkel korábban a felperes élt. A bíróság helyt adott a keresetnek, megállapította, hogy a Mme Elize, Co. nem használhatja a „Mme Elize” nevet vállalati megnevezésként, de sajátjaként szabadon használhatja bármely más vállalkozásban és a felperessel versenyezve. A fellebbviteli bíróság azonban ezt a határozatot felülbírált és a felfüggesztési végzést hatályon kívül helyezte. Megállapította: „Az »Elize Costume Co., Inc.« és a »Mme. Elize, Inc.« elnevezések nem hasonlítanak annyira, hogy megtéveszthessék az átlagos megfigyelőképességű vásárlót egy olyan szakmában, ahol nem áll fenn az összetévesztés veszélye a gyártók vagy termékeik között.” Helyt adtak az alperes azon véleményének, hogy a részvényesomag 88 000 dolláros megvásárlása „az üzleti vagyoni könyv szerinti értékét” jelentette, és – egyszerűen szólva – a nevet ezzel nem vették meg, s a tervező sem mondott le arról, hogy „nevét a felperessel versenyezve használja”. Összességében: „a bíróság tévedett, amikor azt feltételezte, hogy a kérelemben foglaltak alapján a hatályos jog tiltja a Mme Elize név használatát a felperessel versengő társaság által.”¹⁶ Pár évig mindkét vállalat tette a dolgát, majd sajátos végjátékként 1927-ben újra egyesültek. A névhasználat konfliktusait nem sikerült teljesen elsimítani, s a tervező bővíteni is akarta üzletét. Az egyesüléssel a régi vállalat neve megszűnt, üzlethelyiségeit földadták, és a Madison Avenue-n működtek tovább. A régi vállalat tulajdonosa érdekeltséget kapott Mme Elize üzletében, amely a személyzet egy részét is átvette, többek között az értékesítés vezetőjét és az üzletvezetőt.¹⁷

A két „Elize” nevet viselő cég esete a márkanév, a *trade mark* használatával kapcsolatos jogi ügyekben, perekben évtizedeken át idézett precedensnek számított, s ma is számontartják. Bár Fodor Nándor cikkében „magyar divatkirálynénak” nevezte és méltatta Galambos Elize-t, úgy tűnik, egykori ismertsége és népszerűsége ellenére mára nevét – *mint* Mme Elize – érdemben leginkább ez a jogi eset tartotta fenn. Ruhákat, terveket egyelőre ugyanis egyáltalán nem sikerült fellelni a hozzáférhető múzeumi nyilvántartásokban vagy az ismertebb magángyűjteményekben, és még divatképek, hirdetések is csak elvétve bukkannak elő a tengernyi amerikai sajtótermék áradatában. Mielőtt néhány esetleges példát sorra vennénk, érdemes még a Fodor Nándor-féle interjú néhány további forrásértékű részletét idézni, amelyek hű képet festenek a „magyar divatkirályné” tevékenységéről.

„Az ember maga még a karriernél és a karrier részleteinél is érdekesebb – írta mindjárt a cikk elején. Ezüstös hajú, magas, imponáló megjelenésű asszony Galambos Arthurné. Arca, tekintete érdekes, karakterisztikus egyéniségre vall: elárulja a teremtő agyvelőt. Csak éppen egy hibája van, nem szeret beszélni önmagáról és már-már kezdtem kétségbeesni és verejtékezni szűkszavúsága miatt, amikor megjelent a színen és megmentett a férje: Galambos Arthur. Mme Elize a férje első

¹⁶ A keresetet lásd a 14. jegyzetben. A bírósági határozatot közli: Mme. Elize, Inc., Cannot Use 'Elize' In Trade Name: Elize Costume Co., Inc., Granted Injunction on Ground of Unfair Competition. *Women's Wear*, August 3, 1923. p. 22. A fellebbviteli határozat: Elize Costume Co., Inc. v. Mme. Elize, Inc. (201 N. Y. C. 545) New York Supreme Court, Appellate Division, Nov 2, 1923. *The Trade-Mark Reporter*, 14. 1924. 3. pp. 98–102. Ugyanezt lásd <https://casetext.com/case/elize-costume-co-inc-v-mme-elize-inc>.

¹⁷ Mme. Elize consolidation. Result of conflict in trade names. *Dresses*, 15. 1927. (March) No. 3. p. 41.

7. kép: Galambos Elize útlevélképe, 1920.
FamilySearch

szavára felugrott a székről: Akkor mondd te el, én nem tudok semmit, – kiáltotta és gyorsan eltűnt az Elize Costume Co. ajtóinak labirintusában.” (7. kép)

Az interjú idejében a Galambos házaspárnak négy nagy gyára volt. Egy a 31. utcában, kettő a 20. utcában és egy a 17.-ben. A négy nagy ruhagyár mellett négy hímzőrészleg – „gyár” – is működött a kezük alatt. A nyolc helyszínen ezer embernek adtak munkát. Újonnan jött bevándorlók „gyakran tesznek náluk állás céljából látogatást – így Fodor Nándor cikke –, és ha tudják forgatni a kezükben a tűt, munkát is kapnak többnyire”. Alkalmazottaik között mintegy háromszáz magyar volt, sőt vezető tisztviselők is magyarok közül kerültek ki nagyjából. Ez alighanem jóindulatú túlzás, a magyar olvasóknak szóló csúsztatás lehetett, mert a szakmai lapok utalásaiból úgy tűnik, hogy a

kulcspozíciókban amerikaiak látták el a feladatokat.¹⁸ Egy lényeges kivételt azonban feltétlenül említeni kell. „Van egy fiatal magyar asszony a feleségem mellett – mondta Galambos az újságírónak –, Reinitzné Valér Eta. Iparművész volt Budapesten. Nagyon tehetséges asszony. Rövid ideje van itt, két-három év múlva keresni fog tizenötezer dollárt.” A jóslat messzemenően bevált: az iparművésznő a későbbiekben második házassága nyomán Eta Hentz polgári néven lett ismert, a divatvilágban pedig Miss Eta, majd Madame Eta néven futott be fényes karriert. S minthogy a Brooklyn Múzeum divatgyűjteménye egy tekintélyes, közel 40 darabos kollektiót őrzött meg tőle, maradandóbb nevet vívott ki magának, mint az első munkaadója, Mme Elize. Kettőjük kapcsolata a szaksajtóban sem ismert, mára elfelejtődött.¹⁹

A vállalkozás méreteit jól mutatja, hogy a tulajdonos beszámolója szerint nemcsak egész Amerikát látták el termékeikkel, hanem anélkül, hogy egyetlen képviselőjük, vagy ügynökük lett volna, eljutottak áruikkal az afrikai Johannesburgig és Ausztráliába Sydneyig. „Két év óta szállítunk Johannesburgba ruhákat – mondta Galambos. A feleségem ruhái a párisi piaccal már akkor felvették a versenyt, amikor az alacsony francia kiviteli vám miatt csaknem kizárólag Párisból szerezte be

¹⁸ A bemutatóterem első vezetője Miss Mabel Beck volt, akit halálakor az iparág egyik legelismertebb üzletvezetőjének tartottak. Az értékesítési igazgató Ben D. Abrahams volt, lásd *American Cloak and Suit Review*, 19. 1920. (February) No. 2. p. 81. (hirdetés); Death of Miss Mabel Beck. *American Cloak and Suit Review*, 19. 1920. (March) No. 3. p. 206. Egy későbbi üzletében az 5. Avenue-i Maison Bernard egyik vezetőjével, Maurice G. Bernarddal társult, vö. *Women's Wear*, 32. May 19, 1926. p. 17.; *Dresses* 14. 1926. (June) No. 6. p. 28. – Bernard eladja üzletresztét és önálló céget alapít.

¹⁹ Weiss Eta 1921. augusztus 5-én kötött házasságot Reinitz Sándorral New Yorkban, lásd New York, New York City Marriage Records, 1829–1938, *FamilySearch*, Entry for Alex Reinitz and Eta Weiss, 15 August 1921., hírt adott róla: *Az Est*, 1921. szeptember 4., 7. Másodszor 1925-ben házasodott Victor G. Hentz szerbiai (szerémségi) születésű, Kubán keresztül Amerikába került orvossal: New York, New York City Marriage Records, 1829–1938, *FamilySearch*, Entry for Victor G. Hentz and Eta Weisz, 27 Aug 1925. A Brooklyn Museum gyűjteményét 2009 óta a Metropolitan Múzeum Costume Institute-ja őrzi, így Eta Hentz 37 ruháját is, lásd <https://www.metmuseum.org/art/collection/search?department=8&q=eta+hentz>. Munkásságát röviden taglalja: Reeder, Jan Glier: *High Style. Masterworks from the Brooklyn Museum Costume Collection at the Metropolitan Museum of Art*. New York, MET, 2010. pp. 117., 126–127.; Domoszlai-Lantner, Doris: Eta Hentz Designed Body and Age Inclusive Clothing Nearly a Century Ago. Liszt Institute, Hungarian Cultural Center New York, *blog*, March 29, 2023, <https://culture.hu/us/new-york/articles/eta-hentz-designed-body-and-age-inclusive-clothing-nearly-a-century-ago>.

ruhaszükségletét Afrika civilizált része. Hat hónap óta változott csak a helyzet, addig Afrika mindig Párisból tudott olcsón vásárolni.”

Magánosoknak nem szállítottak, kizárólag kereskedő cégeknek. A legkisebb rendelést ezer dollárban határozták meg. Készítményeik kizárólag az elegánsabb világnak készültek, ezért nem éppen az olcsó ruházatot képviselték. Az árakról annyi derült ki a beszámolóiból, hogy a nagykereskedő cégek wholesale áron 49 és fél dollárért kapták a legolcsóbbat és 150-ért a legdrágábbat.

Fodor Nándor kérdésére, hogy mennyi ruhát tervezett eddig a felesége, meghökkentő számot kapott: átlag mindennap kreál egy új, egészen eredeti ruhát. Vagyis *365 ruha egy év alatt* – emelte ki egy alcímként a riportjában az újságíró. „Évente kétszer jár Párisban ideák után és hogy tanulmányozza az uralkodó divatot, de modellt nem hoz magával soha és minden tervezése egészen eredeti. Minden nap van náluk bemutató. Reggel 9-től délután fél 5-ig egyik ember a másiknak adja a kilincset az Elize Costume Companynál, legalább 150 különböző ruha áll bemutatóra készen és tizenkét leány három öltöztető segítségével egyebet sem csinál, csak egész nap a ruhákat próbálgatja.” Más forrás szerint a vállalatnak volt ekkor egy párizsi hídfőállása – „központja” – is, a 32 Faubourg Poissonnière címen. Galambosné 1921 nyarán több hónapot töltött a tűz közelében, „a divat kreatív forrásánál”. Az volt a szándéka – tudósított erről egy szakmai orgánumban –, hogy itt folytatja saját tervezőmunkáját, adaptálja a párizsi divatházak

8. kép: Galambos Elize. Az N. E. A. hírügynökség fényképe, 1922 (A szerző gyűjteménye)

modelljeit. Ezzel azt akarta elérni, hogy ne kelljen az ott divatos modelleket New Yorkba szállítani. Azt tervezte, hogy heti hat tervvel látja el rendszeresen a New York-i központot, és tájékoztatja a vevőket a ruházati divat legújabb fejleményeiről.²⁰ Mindez összhangban áll az interjú során elhangzottakkal. Augusztus végén tért vissza New Yorkba, de december közepén újra útra kelt. Amikor februárban ismét visszaérkezett Amerikába egy fénykép is készült róla. A képet az N. E. A. hírszolgálat mint „az európai divatközpontok látogatásából rengeteg ötlettel visszatérő New York-i divatkreáló” portréját terjesztette, aki a párizsi divat nyomán kívánja öltöztetni az amerikai nőket. (8. kép) A képéhez csatolt szöveg Galambosné tapasztalatát idézte: a párizsi utcai ruhák most nem túl hosszúak, de a legdivatosabb estélyiknél visszatérőben van a rendkívül hosszú szoknyák régi stílusa.²¹

²⁰ Mme. Elize to take up her residence in Paris. *American Cloak and Suit Review*, 21. 1921. (May) No. 5. p. 141. Visszaérkezéséről a lap szeptemberi száma adott hírt (p. 159.).

²¹ Madame Elize Abroad. *American Cloak and Suit Review*, 23. 1922. (January) No. 1. p. 158. A fényképhez csatolt hír dátuma 1922. február 19.

9. kép: Mme Elize tervezte ruha.
American Cloak and Suit Review,
 20. 1920. December, 149.
 „Feltűnően hatásos gyöngyös ruha bézs
 színben, a fűzőben egy csipetnyi
 lakkvörössel.”

Fodor Nándor interjúja azzal ér véget, hogy beszámol a házaspár terveiről, miszerint készülnek haza. „Júliusban Budapestre költözködnek, a pénzügyi vezetéskét átadják valakinek, a szellemi vezetéskét pedig Budapestről fogja folytatni Galambos Arthurné. Vágnak már haza, látni szeretnék a régi Budapestet és főképp pihenni szeretnének egy kicsit.” Ez a terv akkor kezdett körvonalazódni, amikor Galambos az év tavaszán először járt Magyarországon. Utólag kiderült, hogy a tervből csak annyi valósult meg, hogy 1923-ban felesége nélkül utazott Magyarországra, ahol hosszabban elidőzött. New Yorkban elhunyt barátja, az amerikai–magyar kereskedelmi kapcsolatok fő szervezője, Zerkowitz Emil holttestét kísérte haza az elhunyt fiával.²² Több hónapig maradt Budapesten, művészeti körökben, klubokban, szórakozóhelyeken mozgott, bőkezűen jótékonykodott. A Benczúr Társaság számára egy festészeti és egy szobrászati díjat alapított. A társaság első kiállításán a szobrászati díjat elnyerő Lányi Dezső Galambos bronz képmását (plakettjét?) is kiállította. Az Országos Szépművészeti Múzeum részére 800 ezer koronáért megvásárolta Fényes Adolfnak a múzeum főigazgatója által erre a célra kiválasztott *Magányos tanya* című képét. A festményt a művész gyűjteményes kiállításán bizonyára láthatta az Ernst Múzeumban.²³ A következő évben sem sikerült a közös tervet valóra váltani. Galambosné tavasszal a szokásos párizsi útját tette meg. Férje későbbre hagyta

utazását, de mindenképpen meg akarta látogatni Budapesten élő rokonait, s élvezni akarta mindazt, amit a város a jó pénzü amerikaiak nyújthatott. Bár indulása előtt megbetegedett, utazását nem halasztotta el. November 8-án szállt fel New Yorkban a White Star társaság Majestic nevű óceánjárójára, ahol azonban néhány nap múlva agyszélhűdés érte és percekben belül meghalt.²⁴ A váratlan tragédia egyszer s mindenkorra lehetetlenné tette, hogy a New York-i ruha- és divatházat fenntartva s Budapestről irányítva a sikeres házaspár visszatérjen szülőföldjére, akár csak

²² *Világ*, 1923. március 3., 6. old. Zerkowitz Emil (1870–1923) miniszteri tanácsos 1910-ig tartó működését lásd Fejős Zoltán: Tárgyak nemzeti mundérban. „Magyar specialitások” és háziipar Amerikában az első világháború előtt. *Ethnographia* 130. 2019. 3. 361–417. (389–396.). 1920-tól az Amerikai Magyar Kereskedelmi Kamara titkára volt, 1922-ben megalapította a Magyar-Amerikai Bankot Budapesten. Utoljára 1923 januárjában utazott Amerikába. Ez volt 41. hajójúta, de pár héten belül elhunyt, lásd *Amerikai Magyar Népszava*, 1923. január 21., 7. old., halálától a lap március 2-i, budapesti temetéséről az április 23-i száma adott hírt. A március 12-i számban közölt nekrológ tevékenységét tekintette át.

²³ A Benczúr-Társaság díjai. *Nemzeti Ujság*, 1923. április 22., 8. old.; *A Benczúr Társaság első kiállítása*. Nemzeti Szalon, [Budapest], 1923. április, 137. sz. tétel; *Köszönetek*. *Hivatalos Közlöny*, 1923. június 16., 190. old.; *Fényes Adolf gyűjteményes kiállítása*. Az Ernst-Múzeum kiállításai, 64. Budapest, 1923. 58. sz. tétel, „Galambos Artur úr ajándéka”. A Szépművészeti Múzeum 1920–1923-ban. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei* 3. 1921–23. Budapest, 1924. pp. 108–120. (111.)

²⁴ Egy magyar ember halála az óceánjárón. *Az Est*, 1924. november 16., 9. old.; *Világ*, 1924. november 16., 11.; A milliomos kivándorló tragikus halála. *Ellenzék*, 1924. november 19., 8. old.

részlegesen, a két haza közötti ingázással. Nem jöhetett létre az a korban újszerűnek számító vállalati modell, amely két kontinensre ágazóan működött volna. Galambos csak végső nyughelyét nyerhette el a magyar fővárosban, felesége a temetés után visszatért sikereinek színhelyére, New Yorkba.

Mint már szó volt róla, Mme Elize ruháiról, ruhaterveiről eredeti példányok, tervrajzok hiányában alig lehet fogalmat alkotni. A tájékozódást erősen befolyásolja a digitálisan hozzáférhető amerikai sajtóanyag összetétele, illetve az ily módon összegyűjthető képanyag esetlegessége és minősége. Az itt közreadott néhány kép, illetve szöveges ismertető behatároltsága ebből adódik. (6., 9–14. kép) A további kutatást talán előmozdítja, hogy az eddig feltárt adatok birtokában nagyobb eséllyel lehet a későbbiekben Mme Elize munkáinak nyomára bukkanni, vagy azokat azonosítani. A leírásokból

kitűnik, hogy ruháit az egyszerűség és az azzal párosuló elegancia jellemezte. A háború utáni időszak új stílusát az olcsóbb anyagok, egyenes vonalak, a formalitás és a többrétegűség elvetése, a fiús megjelenés határozta meg. A kényelem, a könnyedség és a természetesség élvezett elsőbbséget. Ezt sugározta ki Párizs, ahol a visszafogottságot kifejezetten a háborút követő szegénység, a nyersanyagok hiánya váltotta ki.²⁵

Galambosné kreatívan dolgozta fel tapasztalatait. Jól jellemzi a korabeli véleményt, ahogy a nőruha-készítők egyik szakfolyóírat írt az új cég bemutatóterméről. „A Madame Elize frappánsan illusztrálja – így az első mondat –, hogy a kreatív öltözködés világában a valódi ötletek rendkívül gyorsan elismerésre találnak.”²⁶ A bemutatóterembe belépve franciás atmoszféra fogadja a betérőt. A színek, burkolatok, az anyagok, az elrendezés az egész enteriőr „szokatlanul hatásos és jó ízlésű”. A leírás megemlíti, hogy a bemutatóteremben azonnal megragadja a figyelmet, és egyedülálló látványt nyújt Madame Elize portréja, amely alatt egy finom, antik arany konzolasztal áll, antik arany, ébenfa és kristály kandeláberekkel. Az alkotót nem nevezi meg, más forrásból tudható, hogy az arckép Márk Lajos (1867–1942) munkája volt, aki ebben az időben allegorikus portrét festett

10. kép: Mme Elize tervezte ruha. *Dry Goods Economist*, February 4, 1922. p. 73.

„Háromrészes kosztüm fekete kantoni kreppből, szaténnal és arany hímzéssel. A felső blúz vadászvörös színű, arany és fekete hímzéssel. A hosszú szíj kiemeli a szabálytalan szoknya hosszú vonalát. A köpeny bélés nélküli, és laza, kecses redőkben lóg.”

²⁵ Hall, Linda: *Fashion and Style in the Twentieth: The Change*. *The Historian* 34. 1972. No. 3. (May) 485–497.; Laubner, Ellie: *Fashions of the Roaring '20s*. Atglen, PA, Schiffer Publishing Ltd., 1997. (A Schiffer Book for Collectors); Coffin, Sarah: *The Jazz Age: American Style in the 1920s*. Cleveland, Cleveland Museum of Art, 2017.; *Fashion History Timeline, 1920–1929*. <https://fashionhistory.fitnyc.edu/1920-1929/>.

²⁶ Madame Elize Costume Co. *American Cloak and Suit Review*, 18. 1919. (December) No. 6. p. 175.

11. kép: Mme Elize tervezte ruha, bemutatja Sue MacManamy. *Palisadian* (Palisadian, NJ), Nov 28, 1924. Photogravure sec. p. 3.

Wilson elnökről.²⁷ Fodor Nándor is írt a bemutatóteremről, de ez már egy második lehetett, mert az interjú idején még üresek voltak a falak, ellenben hamarosan megteltek Márk Lajos festményeivel. „A modellek nagyrésze – írta – magyar. Ott láttam Galambos Arthurné és Galambos Arthur nagyszerűen sikerült portréját, egy Amerikában élő gróf Festetichné leányával, aki szobrászművésznő, Márk Lajosné és Huszár Rezsőné.”

Visszatérve a szakfolyóirat ismertetéséhez, érdemes teljes egészében idézni annak folytatását, amely jól összefoglalja az új divatház jellegzetességeit:

„Az Elize-formatervezés alaphangja mondhatni az egyszerűség, amelyet különösen kifinomult színérzék jellemez. Van méltóság is, és bár minden egyes modell valóban feltűnő volt, a cél nem pusztán a meghökkentés vagy a figyelemfelkeltés, hanem az, hogy a teljes kompozíció egésze gyönyörködtesse a szemet.

A vonalvezetés ing típusú, körkörös és laza

jellegű. Sima és dekoratív hatású áttetsző szöveteket használnak. Egyedi hímzések, valamint gyöngyök és kristályok diszkrét használata képezi a legkidolgozottabb modellek (*the advance models*) finomságát. Az Elize-ruhák sikere meghaladja a cég legnagyobb várakozásait, és teljes mértékben a tervezés újszerű ötleteinek, valamint a beszerezhető legjobb anyagoknak és az árak tudományos alapon történő meghatározásának köszönhető.”

Az *American Cloak and Suit Review* az 1920-as őszi és az 1921-es tavaszi-nyári kollekciót is szakembereknek szóló részletességgel ismertette. Feltűnő, hogy mindkét alkalommal a színek és anyagok kreatív használatát hangsúlyozták. „A fiatalos, intelligens egyszerűségű ruha – kezdődik az első ismertetés –, amelyet mindig megkülönböztet egy kis jellemző kifinomultság, új értelmezést kapott” az Elize Costume Co. őszi kollekciójának bemutatóján. Ez abban mutatkozott meg, hogy „Madame Elize, akinek hírneve annak köszönhető, hogy képes konzervatív vonalakat tartani, miközben szokatlan anyagokat és díszítéseket vezet be”, ezúttal kreppszatén anyagokat választott, amelyekből jellegzetes délutáni és estélyi ruhák egész sorát dolgozta ki, s a díszítésben nagymértékben élt a gyöngyök használatával. Összességében a „modellek egyszerűsége és bája

²⁷ Fejős Zoltán: A portré mint kontaktzóna. Magyar festők arcképei amerikai elnökökről Rooseveltttől Rooseveltig. *Múzeumcafé* 92. 2022. 6. 224–270. (241–244.) A művész egy interjúban is említette, hogy többek között megfestette „Mrs Arthur Galambos – egy nagy női ruhagyár magyar származású tulajdonosának portréját.” Csodálatos, fejlődés, mesés változás Amerikában. Beszélgetés a hazatért Márk Lajossal. *Az Est*, 1925. augusztus 12., 3. old.

egyértelműen jellemző erre a házra” – vonták le az ismertetésben a konklúziót.²⁸ A következő évben különösen sikeresnek a vonalvezetés egyszerűségét, valamint a „markáns szín-varázslatot” tartották, s példák egész sorát mutatták be aprólékos leírással a tavaszi és kora nyári modellek sorából (Melléklet).²⁹

12. kép: Mme Elize tervezte ruha, bemutatja Judith Anderson. *Palisadian* (Palisadian, NJ), Nov 28, 1924. Photogravure sec. p. 3.

13. kép: Mme Elize ruhaterve Cheney Frostkrepe anyagból. *Dresses*, 14. 1926. (December) No. 12. p. 14.

Galambos Arthur ironikusan mondta Fodor Nándornak az interjúban, hogy felesége ruhái nem a „chicken stuff” – a lánykaruhák – kategóriájába tartoznak, ugyanakkor a nagy tételben való árusítás, amit említett, azt jelenti, hogy piacra, s nem kizárólag bemutatókra tervezte és készítette ruháit, bármilyen drágák is voltak azok. Ez nem zárja ki, hogy alkalmi, egyedi ruhák is kikerülhettek a keze alól. Tudni lehet például egy 1925-ös Broadway-darabról, amelynek előadásán szerepeltek délutáni és estélyi ruhái a Hudson Theaterben.³⁰ Talán az a két modell is egyedi használatra készült, amelynek fényképei egy-egy, a korban ismert filmszínésznő bemutatásával maradtak fenn a sajtóban. (11–12. kép) Mindkettő a prém és a finom selyem együttes használatát példázza: az

²⁸ Madame Elize Exhibits Her Interpretation of Smart Simplicity for *The Debutante*. *American Cloak and Suit Review*, 20. 1920. (July) No. 1. p. 219.

²⁹ Spring and Summer Modes of Distinctions. Madame Elize Submits Color Studies of Smart Simplicity. *American Cloak and Suit Review*, 21. 1921. (February) No. 2. pp. 196–197.

³⁰ *The Billboard*, March 14, 1925. No. 11. p. 44. A *Houses of Sand* című darabot 1925. február és március folyamán játszották, lásd Internet Broadway Database (IBDB).

egyiken csincsilla, a másikon fekete róka prémszegély látható. Az előbbit, a szürke, gyöngyhímzésű szalagokkal díszített selyemruhát a színésznő neve nélkül is népszerűsítették. Ha eredetileg egyedi modellnek is készült – ami nem biztos –, utóbb „heti” divatképpé, ajánlott mintává vált. A prémek változatos használatát Mme Elize számos további modellje reprezentálja, már amennyire ez napilapok illusztrációiból kivehető. Ezek, valamint néhány további munkája a jónévű Cheney Brothers nevű nagy connecticuti selyemgyár megbízásából készülhettek, mert a cég finom kelméjét (*cheney velvet*) használják fel, és ezeknek a sajtóban megjelent ábráit mind a cég jegyzi, amely nagy számban adott ki szabásmintákat is.³¹

Az 1929-es tőzsdekrach és a nyomában járó nagy depresszió a ruházati ipart sem kímélte, a kilábalás elhúzódó évei alatt a termelés épp úgy visszaesett, mint a divatvilág pezsgése. Erről az időszakról, és Mme Elize-nek az 1930-as években folytatott tevékenységéről még kevesebb információval rendelkezünk, mint az azt megelőzőről. Ami biztos: 1934-ig továbbra is évente ment Párizsba. Volt,

amikor kétszer, 1932-ben háromszor is átkelt az óceánon. Az utolsó útját három év kihagyás után 1938-ban tette, ezt követően már nincs róla adat a New Yorkba érkező hajók nyilvántartásaiban. 1920-tól számítva ez volt a 19. útja, amikor személyre vette a párizsi divatházak kínálatát. Az évtized második felében azonban úgy tűnik, megrendült a helyzete. Erre utal, hogy 1936-ban regisztrált az újonnan felállított társadalombiztosítási igazgatóságnál (*Social Security Board*), amely az addig az Egyesült Államokban nem létező öregségi biztosítási ellátás bevezetését kezdte el intézni.³² Ha olyan anyagi helyzetben lett volna, mint az 1920-as években, biztosan nem élt volna ezzel a lehetőséggel. A *New Deal*nek ez a programja nem a jómódúak ügye volt. Magánéletéről, társadalmi kapcsolatairól semmit nem tudunk. A Gellért-féle albumban említett jótékonykodást észrevétlenül intézte, neve ilyen vonatkozásban még az 1920-as években sem nagyon kerül elő a sajtó hasábjain. Egy ritka alkalmat a New York-i Kossuth-szobor felállítását támogató adománygyűjtés szolgáltatót, amikor egy saját tervezésű, 150 dollár értékű ruhát ajánlott fel a „Kossuth-bazáron” való kisorsolásra 1927-ben. A ruha tervét az *Amerikai Magyar Népszava* közzé is tette. (14. kép) Arról, hogy amikor évekkel később megromlott anyagi körülmények közé került, folytatta-e a háttérben az elesettek, az egyesületek, társaságok, művészeti események támogatását, nincs információ.

14. kép: Galambos Elize ruhaterve a Kossuth-bazár részére. *Amerikai Magyar Népszava*, 1927. szeptember 28., 2. old.

³¹ A 11. kép a „manöken” neve nélkül megjelent például: *San Francisco Bulletin*, 26 Nov, 1924. p. 11. Szintén a szürke bársony és a prém kombinációját mutató estélyi ruha: *San Francisco Bulletin*, 28 Nov, 1924. p. 23.

³² United States, Social Security Numerical Identification Files (NUMIDENT), 1936–2007, database, *FamilySearch*, Elize Keller Galambos. – a regisztráció dátuma 1936. november.

Azt a keveset, amit mégis el lehet mondani az utolsó évekről, végzetes döntése hozta napvilágra. Galambos Elize 1940. november 7-én szobát vett ki a New York-i Edison Hotelben. Másnap estefelé rosszkedvűen telefonon hívta barátját, munkatársát. „Belefáradtam, hogy lökdösnek ide-oda” – mondta, és depressziós hangulatban búcsúzkodni kezdett. Mrs. Stahley rosszat sejtve a szállodába sietett, együtt vacsoráztak. Ígéretet kapott, hogy a hétvégét együtt töltik. 10 óra körül hagyta magára barátját abban a tudatban, hogy sikerült „visszanyerni vidámságát”. Reggel 9-kor azonban „a divattervezés világában nem is oly régen széles körben ismert Mrs. Elize Galambost”

Wholesale Only

Housing Fashion's LEADERS

The FASHION CENTER BUILDING--THE SELECTED BUSINESS HOME OF THE LARGEST SINGLE GROUP OF RECOGNIZED FASHION AUTHORITIES THAT HAS EVER BEEN ASSEMBLED IN ONE BUILDING.

THE Bulletin in the lobby of The "Fashion Center" Building is a Roster of those houses that, through their sustained Creative Art, have achieved an established predominance in "FASHION'S HALL OF FAME"

<i>C.K. Eagle & Co. inc.</i> SILK MANUFACTURERS	<i>Win. A. Badger & Co.</i> COATS & SUITS	<i>Morris LeFevre & Co.</i> WRAPS, EXOTIC DRESSES
<i>Anaklein, inc.</i> DRESSES	<i>Geo. C. Heimerdinger Co.</i> GOWNS	<i>Faber & Hein.</i> COATS & SUITS
<i>Samuel Fleischer & Bro.</i> GOWNS	<i>John Bonnet Co. inc.</i> DRESSES & SPORTSWEAR	<i>O.F. Gray & Co.</i> DRESSES & GOWNS LOCATED AFTER JAN. 15
<i>Chas. Zwiern & Co.</i> DRESSES	<i>Mme. Elize, inc.</i> GOWNS	<i>Nemser Gown Co. inc.</i> MFR. OF LADIES DRESSES
<i>Orange Gowns</i>	<i>Leavy, Jacobs Co. inc.</i> BLUSES & DRESSES	<i>M. Bloch & Co.</i> GOWNS & DRESSES Claremont Dress Co.
<i>Win. Hendricks, inc.</i> SPORT WOMEN'S DRESSES	<i>M. Cohen & Bros. inc.</i> F U N S	<i>Linker & Klein.</i> SPORTSWEAR, COATS, HATS
<i>Martin Sheer, inc.</i> DRESSES	<i>I. Pollack & Co. inc.</i> SUITS & COATS	<i>Sacson Dresses</i> Samuel Cohen & Sons
<i>Bender & Hamburger, inc.</i> DRESSES	<i>Harry Meyer Hat Co.</i>	<i>Nemo Hat Co. inc.</i>
<i>Fashion Hat Co.</i>	<i>Greenwald, Friedman & Co.</i> DRESSES	<i>Kyle, Silverman, Pomerantz</i> COATS & WRAPS
<i>Baum & Katz.</i> JUNIOR, MISSES & GIRLS COATS	<i>Peggy Paige</i> DRESSES	<i>Arthur Cohen.</i> DRESSES
<i>Acherman & Spontell, inc.</i> CASH MILLINERY DEPTS.	<i>Chas. Salomon & Co.</i> DRESSES	<i>Harris Bros. & Mann.</i> COATS & SUITS
<i>Arthur Lipper & Co.</i> DRESSERS OF NY STOCK EXCHANGE	<i>Vanity Fabrics Corp.</i> SILKS	<i>Schlaifers</i> FASHION CENTER BUILDING LOCATED AFTER JAN. 15 th

The FASHION CENTER BUILDING
NORTHEAST CORNER 38th STREET and 7th AVENUE--NEW YORK
525 SEVENTH AVENUE...145 WEST 38th STREET

15. kép: The Fashion Center Building hirdetése a *Hall of Fame* táblával. *New York Times*, January 13, 1926. p. 44.

holtan találták a szálló oldalszárnyának tetején, a 7. emeleti szobájának ablaka alatt. Két magyar nyelvű levelet hagyott hátra. Címzettjüket, tartalmukat nem hozták nyilvánosságra. Egy angol nyelvű levélben meghagyta, hogy unokatestvérét, Sidney Westont értesítsék New Yorkban.³³ A sajtó rövid beszámolóit azt hangsúlyozták, hogy a tragédiát egyértelműen üzleti lehetőségeinek visszaszorulása és az anyagi lecsúszás váltotta ki.

A temetésen több százán jelentek meg. A magyar napilap azt írta, hogy a Riverside Memorial Chapel „színültig megtelt előkelő amerikai cégek tagjaival, akik évtizedek óta ismerték és nagyrabecsülték a megboldogultat”. Azt is megemlítette, hogy „sok magyar asszony és férfi köszönheti [neki] boldogulását, karrierjét”. A női ruhaipari szakma napilapja kiemelte, hogy Mme Elize Galambos, a kiemelkedő ruhatervező változó nevű ruházati cégével a kor egyik legsikeresebb üzleti vállalkozását hozta létre. Név szerint is felsorolt számos ismert gyártót és tervezőt, akik tőle indultak, többek között Miss Etát, aki – tehetjük hozzá – három év múlva aratta első átütő sikerét a Metropolitan Múzeumban rendezett önálló kiállításával. A beszámoló utalt arra, hogy Mme Elize az utóbbi években saját vállalata mellett tervezett az Anna Duke, a

³³ Galambos Elize hirtelen meghalt. *Amerikai Magyar Népszava*, 1940. november 10., 1. old.; Her Business Bad, Dress Designer Dies. *Syracuse Herald American* (Syracuse, New York), 10 Nov, 1940. p. 3., más lapokban is. Designer Found Dead in Plunge. *Democrat and Chronicle* (Rochester, New York), 10 Nov. 1940. p. 10. Az idézetek a legrészletesebb beszámolóiból valók: Noted Designer Plunges to Death. *World-Telegraph* (New York City), 9 Nov, 1940. – kivágat, Somogyi-könyvtár, Vasváry-gyűjtemény, Hungarian Reference Library életrajzi gyűjteménye.

Mary Elizabeth Frocks, és legutóbb az Armour-Smallberg ruha- és divatházaknak is.³⁴

Zárásként idézzük fel egy példával, hogy Galambos Elize kinek is számított száz évvel ezelőtt! A New York-i ruha- és divatipar, a Garment District szívében egy reprezentatív „divatszentély” nyitotta meg a kapuit 1925-ben. *The Fashion Center Building* – hirdette a név, s a Henry Oser tervezte 22 emeletes palota a New York-i divatvilág központjának számított. A ma is meglévő, két évtizede teljesen felújított art deco épület elismert cégek székhelye, neves tervezők, illetve szalonjainak otthona volt. Mme Elize-t is meghívták a kiválasztottak közé, akinek ettől kezdve itt volt a bemutatóterme. A 7. Avenue és a 38. utca északkeleti sarkán, a *Times Square* közelében álló épület előcsarnokában egy dicsőségtáblát is felavattak az amerikai divat meghatározó szereplőinek névsorával. A táblán a 36 rangos, „tartós kreatív művészetével megalapozott, előkelő helyet magának kivívott” divatház között ott volt a Mme Elize ruhatervező szalonja is. (15. kép) Vajon melyik szerepelt közülük a Metropolitan Múzeum 2023-ban rendezett nagy kiállításán, amelyet a nők számára dolgozó női divattervezők munkásságának szenteltek? A *Women Dressing Women* című tárlat célja az volt, hogy az ismert és az elfeledett női ruhatervezők tevékenységét s munkáit egyaránt bemutassa, nem is kizárólag az *haute couture* világán s produktumain keresztül. A jelentékeny visszhangot keltett kiállítás katalógusában és a bemutatónak szentelt méltatásokban, bírálatokban nem bukkant fel Galambos Elize neve.³⁵ Úgy tűnik „felfedezése” ezúttal elmaradt, de talán nem egyszer s mindenkorra.

³⁴ Galambos Eliz (Mme Elize) temetése. *Amerikai Magyar Népszava*, 1940. november 13., 5. old.; Hundreds at Services for Mme. Galambos. *Women's Wear Daily*, Nov 11, 1940. p. 24. – A beszámoló szerint volt még egy unokatestvére, Francis Murphy. Miss Eta kiállításáról: Eta Hentz kiállítása a Metropolitan Múzeumban. *Az Ember*, 1944. január 1. (1. sz.) 6. old.

³⁵ Borrelli-Persson, Laird: 'Women Dressing Women' Charts the Lineage of Female Fashion Design From 1675 to the Present. *Vogue*, Runway, December 4, 2023. <https://www.vogue.com/article/women-dressing-women-charts-the-lineage-of-female-fashion-design-from-1675-to-the-present>; Procter, Alice: The Met Celebrates Women Designers Without Enough Reflection. *Hyperallergic*, February 6, 2024. <https://hyperallergic.com/870029/the-met-celebrates-women-designers-without-enough-reflection/>. A kiállítást nem volt alkalmam megtekinteni. Itt köszönöm meg Samuel Albert, a New York-i Fashion Institute and Technology művészettörténészének kollegiális segítségét, aki a katalógus tartalmáról tájékoztatott, valamint a ProQuest tartalomszolgáltató alapján a *Women's Wear* cikkmásolatait megküldte a számomra.

SPRING AND SUMMER MODES OF DISTINCTION

Madame Elize Submits Color Studies of Smart Simplicity

THE completed Spring and early Summer showing by the Elize Costume Company is especially successful in achieving simplicity of line with marked color-charm. The determining factor throughout the collection is the stressing of points considered typical of the American physique. To this end non-essentials have been carefully eliminated so that ornament, when used, definitely establishes a style significance.

The informal evening frocks are given a beguiling color significance. There is a singularly appealing apricot Carmencita canton crepe, illustrative of the current use of the milk crystal beading now most in vogue, with a flat panel front and back and given a series of three tiers of flounces at the sides. An exquisite study in periwinkle blue paulette crepe is given a primrose pink sash, also exploiting white crystal.

A grey paulette crepe is given an unusual wave-like motif applied in a perruche green crystal, and of special grace of line.

A flame canton crepe expressively illustrated the use of arrested crystal fringe at the hem and for the sash ends, completing a graceful floral tracery of the white crystal in what was practi-

cally an all-over design of suavely moving spiral leafage.

The deep scalloped hem line is noticeably favored. It is frequently carried out as a sleeve finish but the elimination of all suggestion of the bizarre tendencies is not to be overlooked.

In the dark blues and greys there is a discreet handling of finely side-plaited fabric to be noted in an occasional tunic mounted upon a long upper section with curving lower line. In such cases the glimpse of a narrow sheath is noted. There are panelled tunics, a new version of the redingote and several delightfully youthful deeply curving pleated flounce features.

An especially appealing midnight blue taffeta showed how decoration in its most artistic application may be obtained by simplest means. A smooth straightline bodice was met by a tunic of graceful fulness, the surface being given a design in a new faille ribbon of dark blue faced by Saxe blue, and by a series of adroit turns securing an air of elaboration further heightened by floral rosettes of clever construction. This extraordinarily successful design was also applied to a high collar suggesting the Directoire lines.

In the early Spring street wear group of straight-line gowns, the canton and other heavy dull crepes, taffeta, piquette and twills predominate. The long hip blouse of a fulness suggested rather than expressed, alternating with the flat panel front and back with a delicate fulness across the hipline, are the silhouettes most favored. Both types of these graceful models exploit the sash of self-fabric, crepe or georgette.

An attractive taffeta shows a new and delightful application of the art of quilting as a border of the open front redingote and as finish of collar and cuffs.

The undeniable smartness of the crepe frocks for hot days lay in the simple devices for introducing decorative details and a lightness of movement in the georgette upper dresses.

It is, however, particularly by the handling of color in its contribution to a vivacious ensemble that Madame Elize establishes herself as an artiste of distinction.